

Bibliografya

TÜRKİYEDE SON BANKACILIK LİTERATÜRÜNE UMUMİ BİR BAKIŞ

Malûm olduğu üzere, Osmanlı İmperatorluğunda Türk Bankacılığı pek zayıf bir inkişaf seyri takip edebilmişti. Hakikî bankalar ancak asrın ortalarındanberi kurulmağa başlamakla beraber, ekserisi - Ziraat Bankasından sarfınazar - ecnebî müesseselerdi; bilhassa millî bir Merkez Bankasının eksikliği göze çarpıyordu.

Bu itibarla genç Türkiye Cumhuriyetine bankacılık sahasında düşecek vazifeler çok mütenevvi idi. Cumhuriyet Hükûmeti, esasen umumî olarak bütün ekonomi siyasetine has olan sarsılmaz enerji ile bütün bu vazifeleri uhdesine aldı. Hususile memleketin devamlı suüstimmaller ve ardı arası gelmiyen harplerle gittikçe zayıflayan iktisadî ve malî kuvveti göz önünde tutulacak olursa, 15 sene gibi nisbeten kısa bir zaman içerisinde (1923-38) kredi hususlarına mütellik bütün meselelerin tamamen tatminkâr bir hal suretine bağlanamadığını tabii görmek icap eder. Bununla beraber, şimdiye kadar bu sahada elde edilen netice ve muvaffakiyetler, Türkiye bankacılığının umumî ve hususî meselelerine dair toplu, ihatalı tetkiklere mevzu teşkil edecek derecede ehemmiyeti haizdir. Hakikaten son zamanlarda bu kabilden bir takım monografilerin neşredildiği dikkat nazarımıza çarpıyor, bunlara aşağıde kısaca temas edeceğiz.

İlk önce mevzuu itibarile en geniş etüt olan Dr. Ahmed Halid İtteber'in almanca neşrettiği «Türk Bankacılığı» (Türkische Bankwirtschaft, Jena, Neuenhahn, 1937) hakkındaki eserine işaret edelim. Kitap Türk Bankacılığının iktisadî temellerine kısa ve umumî bir bakışla başlayarak bunu Türkiyede Bankacılık tarihçesi takip ediyor; en sonda Türk ekonomi siyasetinin ana hatları gözden geçiriliyor. Esere başlangıç teşkil edip bu kısmı müteakip zamantımızda mevcut Türk bankaları [1] bilhassa yeni Merkez Bankası,

[1] Mevzuubahs meselelerin bundan başka, daha ziyade umumî banka

Ziraat Bankası, İş Bankası, Sümer Bank ve Eti Bank, bunlardan başka Osmanlı ve Selânik Bankaları ve Alman bankalarının Türkiyedeki şubeleri daha mufassal şekilde tetkik ediliyor. Son bahislerden birinde kredi piyasasına ve borsaya müteallik umumî meselelere temas edildiği gibi, 1936 da neşredilen yeni Türk Banka Kanununun sahih ve şayanı itimat bir tercümesi de metne ilâve ediliyor. Güzel ve silis bir almanca ile yazılmış olan eser, müellifin gerek Garbî Avrupa ve gerek Türkiyede aynı mevzua müteallik literatür üzerinde ne kadar geniş ve esaslı malûmat sahibî olduğunu gösteriyor. Kitapta biraz evvel zikrettiğimiz bankalara dair zengin istatistik rakamları mevcut olduğu gibi, kanun mevzuatına istinaden teşkilât ve işletme hususları da gözden geçirilmek suretile Türk bankacılığının hali hazır durumu hakkında etraflı bir fikir edinmemiz kabil oluyor. Eserin esas itibarile bir tasvir ve izahtan ibaret kalarak meselelere karşı kritik bir cephe almaması, müellifin göz önünde bulundurduğu mevzuun genişliği ile alâkadar bulunsa gerektir.

İlteber'in etüdünde Türk Bankacılığının umumî ve ihatalı bir şekilde tetkik edilmesine mukabil, diğer bir kaç eserin bilhassa ehemmiyetli olan bazı münferit banka nevileriyle meşgul olduklarını görüyoruz.

Bu eserler arasında ilk önce **Refii Şükrü**'nün Lausanne'de verdiği «La Banque Centrale de la République de Turquie» (İstanbul, Imprimerie Hilal, 1933) isimli doktora tezini zikretmek lâzım gelir. Tezde ilk evvelâ Osmanlı Bankasının banknot ihracı tetkik ve izah edildikten sonra Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının kuruluş tarihine geçiliyor. Bu bahisleri takiben Merkez Bankasile Devlet arasındaki münasebetlerden bahsediliyor; maamafih burada Devletin haiz olduğu tesir ve ehemmiyet derecesinin biraz azaldığını zannediyorum. Bundan başka bankaya tahsis edilmiş olan muhtelif muameleler esaslı ve mufassal şekilde gözden geçiriliyor. Eserin son faslı Türk lirasının kanunî istikrarı meselesine tahsis edilmiştir. Bu mesele o vakitten beri hal edilmiş bulunmaktadır. Maamafih bir çok memleketlerde olduğu gibi Türkiyede de, seneden seneye şiddetini arttıran döviz tahditleri dolayısıyla henüz tam manâsile kat'î şeklini kazanmamış olan bir para sisteminin carî ol-
meselelerine tahsis edilmiş olan şu eserde de umumî ve ihatalı şekilde tetkik edildiğini görüyoruz: Mehmet Recai: «Banka», İstanbul, Arkadaş Matbaası, s. 20-48, 1934.

duğunu unutmamak lâzım gelir. Bununla beraber, hükûmetin kanunen tesbit edilmiş olan pariteyi elde mevcut vasıtalarla korumaya karar vermiş bulunması da şayanı dikkattir; bu vasıtalar arasında sıkı ve şiddetli döviz kontrolünden başka [1] tam bir bütçe denklığı esasını göz önünde tutan maliye siyasetile kuvvetli bir himayecilik esasına müstenit dış ticaret siyaseti zikredilebilir. Refii Şükrü etüdünde hemen o sıralarda kurulmuş olan Merkez Bankasının çalışma ve işleme tarzını uzun uzadıya izaha pek tabîi olarak imkân bulamamıştır. Maamafih eser, hükümeti 1933 ıslahatına sevk eden âmillerin anlaşılmasına yardım etmek itibarile kıymetini daima muhafaza eden bir monoğrafi olarak kalacaktır. Müellifin pek yakında eserini Merkez Bankasının geçen altı sene zarfındaki faaliyetlerini gösteren ve kritik şekilde tahlil eden yeni etüdlerle tamamlaması çok temenniye şayandır.

Türk ekonomi hayatının sanayileşme hususunda sarfettiği bütün gayretlere rağmen henüz esas itibarile ziraî bünyesini muhafaza ettiği için memlekette ziraî kredi meselesi bilhassa büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Bu sebepledir ki, bir müddet evvel Yusuf Saım'ın Türkiyede ziraî krediye dair çok esaslî eserile (*Das landwirtschaftliche Kreditwesen in der Türkei*, Berlin, 1934) mühim bir boşluğu kapamağa muvaffak olduğunu sevinç ve takdirle karşılamaktan kendimizi alamıyoruz. Müellif bu eserinde, son senelerde yazılan diğer bir çok kitaplardan farklı olarak, sadece tasvir ve izahla kalmıyor, bilâkis muhtelif meselelere karşı kritik cephe almaya çalıştıktan başka yaptığı tahlillere istinaden tatbikatı alâkadar eden bazı ıslahat tekliflerinde de bulunur [2]. Eserin birinci kısmı Ziraat bankası ve kredi kooperatifleriyle kısmen izah, kısmen de kritik mütalâalar yürütmek suretile meşgul oluyor; ikinci kısımda ise müellif ziraî kredi ihtiyacını ve kredi arzını tetkik ediyor. Eser çok şayanı dikkat, zengin vesaiiki ihtiva etmektedir; resmî istatistiklerde mevcut boşluklar müellifi bazı noktalarda fazla cüretkâr görünen tahmin ve faraziyelere sevketmekle beraber, eser baştan nihayete kadar müellifin ziraat ve kredi siyasetine müteallik

[1] Bu hususta bakınız : *Tevfik S. Alanay*: « Türkiyede Döviz Kontrolü ve Millî Parayı Koruma », İstanbul 1937 ve bundan başka: *Houille*: *La politique monétaire de la Turquie depuis 1929*. Paris (Sirey) 1937.

[2] Bu münasebetle *Esat Demirel*'in aşağıki şayanı dikkat etüdünü de hatırlamak lâzım gelir:

« La Banque Agricole de Turquie et la nécessité de sa réorganisation » .

memleket meselelerini ne kadar derin bir vukuf ve salâhiyetle kavramağa muvaffak olduğunu gösteriyor.

Bundan bir kaç hafta evvel aynı müellif yukarıda zikrettiğimiz etüdünü takiben Türkiye Ziraat Bankasına dair daha mufassal bir eser neşretmiştir. (Dr. Yusuf Saim Atasâğun : «Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, 1888-1939»; İstanbul, Kenan Basımevi, 1939.) Bu kitap Türkiyede ziraat kredisine dair neşri tasavvur edilen mufassal bir eserin ilk cildini teşkil etmektedir. Mevzuuna dahil bütün meseleleri aynı zamanda şeklen de mükemmel surette tetkik eden etüdün muhteva dolgunluğu hakkında velev sathî de olsa az çok bir fikir edinmek imkânlarını burada bulamıyoruz.

Eser Ziraat Bankasının hukukî ve idarî teşkilâtını gözden geçirdikten sonra bankanın zatî sermayesini inceden inceye tetkik ediyor ve nihayet kuruluşundan beri takip ettiği muamelelerin, hususile ziraat kredisini işlerinin derin ve esaslı bir tahliline giriyor. Esere ilâve edilen zeyilde Ziraat Bankasına dair bütün kanun ve nizamname metinleri ile kanun lâyhalarına dair Meclis müzakeratı aynen dercedilmiş bulunuyor. Bütün bu cihetleri göz önünde tutarak eserin kendi sahasında nümune olmaya lâyık bir etüt olduğunu söyleyebiliriz; kitabı baştan nihayete kadar gözden geçirdikten sonra, yakında neşri bildirilen diğer iki cildi de - ki bunlardan biri ziraat kooperatiflerin faaliyetlerine, diğeri de memleketin ziraat kredisine tahsis edilecektir - büyük ümitlerle bekliyoruz. Böyle bir eserin vücuda getirilmesi hiç şüphesiz ancak, esaslı nazari bir bilgiden başka bizzat vakıalar hakkında derin vukuf ve malûmat sahibi olan bir müdekkikten beklenebilirdi; bu esaslı malûmatı müellifin memleket dahilindeki geniş tetkik seyahatleri ve bizzat Ziraat Bankasındaki aktif faaliyetlerle temine muvaffak olduğunu görüyoruz.

Türkiye Ziraat Bankasına dair yukarıda zikrettiğimiz etüdlere kısa bir müddet evvel diğeri sahada Sait Emin Özbek'in «La Sümer Bank et l'industrialisation de la Turquie sous la République» (Lyon, Imprimerie du Salut Public, 1936) isimli eserile mühim bir noktada tamamlanmış oluyor. Lozanda doktora tezi olarak verilen bu eser Türkiyede dünkü ve bugünkü bankacılık sistemile Cumhuriyetin banka ve kredi sahaslarına müteallik en son mevzuatını kısa ve umumî şekilde gözden geçiriyor, Sümer Bankın selefi olan «Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası» tetkik edildikten sonra bizzat Sümer Bankın kuruluş tarihi, bugünkü teşkilâtı ve şimdiye kadarki faaliyeti izah ediliyor. Eserin son faslında ilk «Beş senelik plân» gözden geçirilerek o plâna istinaden devletin sanayileşme faaliyetlerinde

şimdiye kadar elde edilen neticeler üzerinde duruluyor. (Temaş ettiğimiz son mesele daha mufassal olarak Orhan Conker'in : «Redressement économique et Industrialisation de la Nouvelle Turquie» - Paris, Sirey, 1937 - isimli eserinde tetkik edilmektedir.)

Sümer Bank Cumhuriyetin Ziraat Bankası yanında en büyük ve en mühim kredi müessesesi olmakla kalmıyor, aynı zamanda ilim cephesinden de enteresan bir müessese olarak nazarlarımıza çarpıyor. Yeni Türk ekonomi siyasetinin kullandığı vasıtalar ve takip ettiği hedeflerde esas karakteristik vasfını teşkil eden ve kısaca «milliyetçilik, devletçilik, sanayicilik» formülile hülâsa edilmesi mümkün olan başlıca hususiyetin en bariz akislerini o müessesenin teşkilât ve muamelelerinde aramak icabeder. Teşkilâtta bazı teferruat Sümerbankı hususî bir anonim şirketine yaklaştırmakla beraber, bu banka mahiyeten, bütün sermayesi kendine ait bir devlet müessesesinden başka birşey değildir. Hakikaten bankaya ait zatî sermayenin esas itibarile bütçe kredilerinden ve kısmen de bizzat bankanın temin ettiği bakiyelerden husule geldiği gözönünde tutulursa, bu nokta bize gayet tabii gözüktür. Fakat sermayenin istimal şekli bilhassa bâriz hususiyetler arz etmektedir. Bu sermayelerin tahsis edildiği müesseseler başında bankanın kurulduğu sıralarda mevcut devlet teşebbüsleriyle, «Beş senelik plân» da teşisi tasavvur olunan yeni devlet endüstrileri geliyor. Millî bakımdan ehemmiyetli olan hususî endüstri teşebbüslerine iştirak veya bunlara kredi temin etmek hususunda yine kanunen aynı bankaya tevdi edilmiş olan diğer vazife yukarıda gördüğümüz vazifeye nisbetle tatbikatta şimdiye kadar ikinci plânda kalmaktadır. (Bu hususta Özbek'in eseri : s. 123, 179). Bu itibarla Sümer Bank hakikatte tam ve mutlak mânada bir banka nazariyle bakmak bile kabil olamaz : o olsa olsa, Türkiye devletinin memlekette kendi elile işletilmek üzere millî bir endüstri kurabilmek için malî sahada ihdas ettiği nevi şahsına münhasır bir müessese olabilir. Aynı vazifeyi kısmen İş Bankası da uhdesine almış olmakla beraber, bu bankanın devlete ait resmî değil, bilâkis hususî bir banka olmasından sarfınazar, Devlet endüstri tesislerine iştirak etmek vazifesi, sırf bankacılığa ait diğer muamelât yanında ancak kısmî bir faaliyet sahasını teşkil etmektedir. (Maalesef hatırladığıma göre İş Bankası hakkında şimdiye kadar esaslı bir monografi yapılmış değildir).

Dr. Özbek eserinde Sümer Bankın hukukî ve iktisadî teşkilât ile bu bankanın şimdiye kadar endüstri siyasetinde elde etmeğe muvaffak olduğu en mühim neticeleri umumî ve toplu şekilde göz-

den geçiriyor. Eserde maalesef kritik bir cephe alınmadığım görüyoruz, bu noksanı kısmen, müellifin de tebarüz ettirdiği gibi (s. 113), bankanın « kuruluşundan beri gizli, ketum bir siyaset takip etmiş olması» ile izah etmek mümkündür. Bu sebeple etüt esası olarak sırf teknik - kemmî vakıaların gözden geçirilmesine hasredilmiş bulunuyor; uzun bir devre içersinde asıl haizi ehemmiyet olan kalite ve fiyat meseleleri, sanayileşme hareketlerinin iletki tesirleri ilâh.. tetkik sahası dışında kalıyor. Rantahilite hesaplarına dair muvaffakiyetli denemeler de yine ihtimal aynı sebeple banka idaresine ait rakam ve noktai nazarlara aynen bağlı kalmaktan daha ileri gidemiyor. Bütün bunlara rağmen - bazı hususlarda aynı müellifin daha evvel neşrettiği diğer bir etüdle de tamamlanmakta olan [1]-eseri heyeti umumiyesi itibarile şayanı takdirdir.

Bu bahse nihayet verirken, hususile ecnebi okuyucular için, bundan kısa bir zaman evvel, 1938 de «Halk Partisi» tarafından neşredilen «On Beşinci Yıl Kitabı» isimli resmî esere kısaca işaret etmek istiyorum. Bu eser Cümhuriyetin Onbeş yılı içersinde hükümetin faaliyetlerini gösteren bir nevi rapordur. Maalesef içersinde fihristin ve endeksin mevcut bulunmaması dolayisile tetkiki pek ziyade güçleştirilmiş olan kitap, s. 505 den 569 a kadar Türkiyede bankacılığın inkişafı hakkında mufassal malûmatı ihtiva etmektedir. Bundan başka üç ayda bir Türk ve Fransız dillerile neşredilen Merkez Bankası «Bülten» i kredi ve para durumu hakkında bir çok istatistikleri muhtevi olmakla beraber, rakamları tefsir ve izah eden metin kısmı ihmal edilmektedir. Bu bakımdan, gayri muntazam fasılalarla neşredilen Sümer Bank «Bulletin» i Merkez Bankasının kine faiktir. Nihayet son olarak mevzuumuz dahilinde en yeni neşriyat arasında, devlete ait maden işlerle alâkadar bulunan Eti Bankın 1939 dan beri çok yerinde bir faaliyetle neşrettiği istihsal istatistiğini zikretmek lâzım gelir.

Çeviren :

SABRİ F. ÜLGENER

Prof. Dr. NEUMARK

[1] *Sait Emin Özbek*: « Tasarrufun ekonomi ilminde yeri. — Türkiyede Tasarruf hareketleri». Ankara, Aydınlik Basımevi, 1937.